

University of Groningen

Topics in Nivkh phonology

Shiraishi, Hidetoshi

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Shiraishi, H. (2006). *Topics in Nivkh phonology*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Samenvatting

Het toetreden van Michael Gorbatsjov tot de hoogste macht van de Soviet-Russische politiek en zijn perestrojka hebben belangrijke consequenties gehad voor het bestuderen van de talen die gesproken worden op het grondgebied van de toenmalige Soviet-Unie. Westerse taalkundigen stroomden naar gebieden die lange tijd alleen toegankelijk waren voor Russische onderzoekers en konden daar veldwerk verrichten. De contacten met de sprekers van minderheidstalen in Rusland hebben het hun mogelijk gemaakt om de beschrijving van deze talen door Russische specialisten na te gaan en gedeeltelijk te vernieuwen.

Nivch (ook Giljak genoemd), een geïsoleerde taal in het Amoer-gebied en op het eiland Sachalin in het Russische Verre Oosten, is één van zulke talen (zie kaarten 1-3). Veldwerk ter bestudering van deze taal van een heel klein volk (met 4902 vertegenwoordigers volgens de volkstelling van 2002) door een groep Westerse taalkundigen werd pas mogelijk tijdens de eerste internationale expeditie naar Sachalin in 1990 (de Graaf 1992). Helaas waren de Nivchs in die tijd al zodanig gerussificeerd dat slechts 20% van hen nog de eigen taal beheerste. Er werd nog maar zelden in het Nivch gesproken en dan alleen door leden van de oude generatie. Om te kunnen communiceren met hun kleinkinderen, moesten de grootouders Russisch spreken, voor de meesten van hen vaak een vreemde taal.

In de afgelopen jaren is deze toestand verder verslechterd. Onze ervaring met de sprekers laat zien dat de Nivch-taal alleen nog gesproken wordt door vertegenwoordigers van de generatie boven de zestig (Hoofdstuk 1). De taal wordt allang niet meer overgedragen op de jonge generatie. Het Nivch is in deze zin een ‘stervende taal’ en het ziet er naar uit dat in de nabije toekomst de taal werkelijk uitsterft met de dood van de laatste sprekers.

Wat denken de Nivchs zelf over deze situatie? Uit onze gesprekken blijkt dat velen van hen het zeer pijnlijk vinden dat ze hun taal aan het verliezen zijn. “De taal is de kern van de cultuur en van onze identiteit als Nivch”, zo vertelde ons een onderwijzeres tijdens ons veldwerk in het dorp Nekrasovka in Noord-Sachalin. Ieder jaar overlijden oude Nivchs, met hun excellente kennis en spreekvaardigheid van de taal. Zo’n dood doet pijn, niet alleen bij de nabestaanden, maar ook bij het gehele volk. Met iedere dood gaat kennis van de taal, cultuur, traditie en geschiedenis van de samenleving verloren. Dit is een groot verlies voor het volk, als men bedenkt hoe weinig vertegenwoordigers van deze generatie er nog over zijn. Dit verklaart ook waarom ons vaak gevraagd wordt haast te maken met het beschrijven en documenteren

van de taal. In het bijzonder voor de Nivchs vormt ons werk een belangrijke taak die moet worden uitgevoerd voordat het te laat is.

Sommige Nivchs hebben zelf het initiatief genomen om in dezen iets te ondernemen. Zo zijn er volksensembles opgericht in verschillende dorpen. Er worden regelmatig festivals gehouden met toneel, dans of zang als uitingen van de Nivch-cultuur. Sinds 1980 wordt het Nivch onderwezen in de dorpen Nekrasovka, Nogliki en Chir-Unvd (zie kaart 2). Dit is echter niet voldoende om de taal weer tot leven te brengen, wat velen van de Nivchs zich realiseren (Hoofdstuk 1, sectie 1.2.4). De ‘herleving’ van een taal wordt pas mogelijk met een systematische ondersteuning door de overheid en de sterke wil daartoe van het volk zelf. Beide ontbreken helaas in de huidige Russische samenleving. Terwijl veel Nivchs het pijnlijk vinden dat ze hun taal aan het verliezen zijn, zijn er maar weinig van hen die er werkelijk iets aan kunnen doen. Velen van hen lijden onder de talloze problemen in de Russische Federatie: werkloosheid, alcoholmisbruik, criminaliteit, milieuvervuiling, enz. In werkelijkheid hebben de meeste Nivchs hun handen vol om aan hun dagelijkse brood te komen en zijn er zeer weinig die nog tijd en energie over hebben voor het handhaven van de taal en cultuur.

Eén van de doelen van dit proefschrift is om bij te dragen aan een verbetering van deze situatie. Alleen al het feit dat een buitenlander hun taal bestudeert geeft het gevoel aan de Nivchs dat hun taal een zeker prestige heeft. Zo zien ze dat hun taal nog steeds de moeite waard is om bestudeerd te worden, nadat Soviet-Russische taalkundigen als Kreinovich en Panfilov in het verre verleden nauwkeurige beschrijvingen hebben achtergelaten. In dit proefschrift kan men zien hoe verschillende fonologische verschijnselen van het Nivch interessant zijn voor moderne theorieën en hoe de gevonden data en de gevoerde discussies bij kunnen dragen tot de ontwikkeling daarvan.

Een ander doel van dit proefschrift is daarom gericht op de fonologische beschrijving van het Nivch-dialect van West-Sachalin, op basis van data die we verzameld hebben bij ons veldwerk (Hoofdstuk 2 en Shiraishi and Lok 2002, 2003, 2004). Uit ons veldwerk blijkt, dat een aantal van de fonologische eigenschappen die beschreven zijn in de eerste helft van de vorige eeuw nog terug te vinden zijn in de taal van de huidige sprekers. Dit is bijvoorbeeld te zien in de consonantmutatie en de spirantisatie van velaire en uvulaire plosieven (Hoofdstuk 2, sectie 2.5.1, Hoofdstuk 4). De mutatiepatronen van de consonanten die onze sprekers laten zien, komen in de meeste gevallen overeen met de beschrijving van Kreinovich (1937). Sterker nog, door ons onderzoek is een nauwkeuriger beschrijving mogelijk gemaakt. Zo blijkt dat de spirantisatie van de velaire en uvulaire plosieven alleen verplicht is tussen een

zelfstandig morfeem en een suffix en dat het optioneel is tussen twee zelfstandige morfemen (Hoofdstuk 2, sectie 2.5.1).

Er zijn ook nieuwe feiten naar voren gekomen. Het onderscheid tussen ‘alienable’ en ‘inalienable possession’ is één daarvan. In de literatuur is het bekend dat in een possessieve constructie van het Nivch de possessieve pronomina worden afgekort: /j-*itik*/ ‘mijn vader’ (/j*ni*/ ‘mijn’, /*itik*/ ‘vader’). In onze data vinden we echter een aantal woorden die de volledige pronominale woordvormen vereisen in plaats van de afgekorte vormen: /p^hi-oq/ ‘eigen jas’ (/p^hi/ ‘eigen’, oq ‘jas’), maar niet */p^h-oq/. Uit ons onderzoek blijkt dat het onderscheid tussen deze twee possessieve strategieën niet een willekeurige keuze is voor de gebruikte vorm, maar dat deze keuze gebaseerd is op een semantisch criterium. De afgekorte pronomina worden gebruikt in bloedverwantschapstermen en bij de benoeming van lichaamsdelen en voor de Nivch cultureel belangrijke objecten. Daarentegen is het gebruik van de volledige vormen te zien bij woorden als ‘kleding’ en ‘ski’s’. Het bezit van de laatste objecten kan worden beëindigd en de verhouding tot de bezitter is lossier in vergelijking met de eerste groep woorden. Een dergelijk onderscheid in possessieve strategieën staat in verschillende talen bekend als ‘inalienable/alienable possession’ (cf. Nichols 1989).

In de Hoofdstukken 3 en 4 concentreren we ons op twee onderwerpen: laryngale fonologie en consonantmutatie. In het laatste decennium zijn er veel publikaties verschenen over deze onderwerpen uit de theoretische fonologie. Ons doel is om de vruchten van deze discussies over te brengen naar de beschrijving en de analyse van fonologische verschijnselen in het Nivch.

In Hoofdstuk 3 wordt het laryngale contrast van obstruenten aan de hand van een aantal laryngale verschijnselen in de taal besproken. Nivch obstruenten tonen een contrast tussen geaspireerde plosieven (zoals /p^h/) en niet-geaspireerde plosieven (/p/), en tussen stemloze fricatieven en stemhebbende fricatieven (zoals tussen /s/ en /z/). Terwijl in de literatuur (Kreinovich 1937, Panfilov 1962, et.al.) vaak wordt aangenomen dat in het Nivch i) de laryngale kenmerken die de obstruenten onderscheiden verschillen in plosieven en fricatieven (respectievelijk aspiratie en stemhebbendheid), en ii) de fonologische kenmerken van in paren voorkomende obstruenten fonologisch gezien even sterk zijn (symmetrisch contrast), presenteren we argumenten die deze standpunten in twijfel trekken.

Wat betreft i) wijzen we erop dat de plosieven en de fricatieven onderliggend één laryngaal kenmerk ([spread glottis]) gemeen hebben. Een argument hiervoor komt voort uit de consonantmutatie. In dit verschijnsel wisselen geaspireerde plosieven af met stemloze fricatieven en niet-geaspireerde plosieven met stemhebbende fricatieven. Een analyse waarin aspiratie en stemhebbendheid beide een rol spelen is problematisch

bij het beschrijven van deze afwisselingen. Dit komt omdat zo'n analyse niet duidelijk maakt waarom de afwisselingen zijn zoals ze zijn. Met dezelfde argumentatie zou men net zo goed een regel kunnen geven waarin een geaspireerde plosief afwisselt met een stemhebbende fricatief, of een niet-geaspireerde plosief met een stemloze fricatief. Aangezien de afwisselingen altijd optreden tussen een geaspireerde plosief en een stemloze fricatief en tussen een niet-geaspireerde plosief en een stemhebbende fricatief, is het aannemelijk dat deze paren gemeenschappelijk een laryngaal kenmerk hebben, en dat consonantmutatie dit kenmerk niet aantast.

Wat betreft ii) wijzen twee observaties erop dat het fonologische kenmerk van één van de samengevoegde obstruenten sterker is dan dat van de opponent. Ten eerste zijn er enige verschijnselen die de laryngale kenmerken van de niet-geaspireerde plosieven en van de stemhebbende fricatieven aantasten, terwijl dit niet geldt voor de geaspireerde plosieven en de stemloze fricatieven (sectie 3.3). Er bestaat dus een asymmetrie binnen de obstruenten: obstruenten die sterkere kenmerken vertonen zijn de geaspireerde plosieven en de stemloze fricatieven. De tegenovergestelde groep obstruenten, de niet-geaspireerde plosieven en de stemhebbende fricatieven, zijn zwakker, in de zin dat ze kwetsbaar zijn onder de invloed van laryngale fonologische eigenschappen van de naburige segmenten. Zo'n asymmetrisch contrast kan worden aangetoond met onderspecificatie: het niet specificeren van de kwetsbare kenmerken in een fonologisch contrast (zie 1).

- (1)
p^h	p	f	v
[spread glottis]		[spread glottis]	

De tweede observatie die het asymmetrische contrast ondersteunt, is de inertie (of onzichtbaarheid) van stemhebbendheid in de fonologie van het Nivch. Verschijnselen waaraan stemhebbendheid gebonden is, hebben eigenschappen die afwijken van typische verschijnselen van de (lexicale) fonologie. 'Final Fricative Voicing' (FFV) is zo'n verschijnsel. In het Nivch wordt een fricatief die aan het eind van een morfeem staat stemhebbend uitgesproken wanneer deze gevolgd wordt door een klinker, een sonorant of een stemhebbende fricatief. Uit ons onderzoek blijkt dat dit verschijnsel niet gevoelig is voor een syntactische grens, maar dat het altijd plaatsvindt wanneer de relevante segmenten naast elkaar komen te staan. Dit is in tegenspraak met consonantmutatie, waarin de aanwezigheid van een syntactische grens de toepassing van de regel kan blokkeren (Hoofdstuk 4). Dit verschil in gevoeligheid voor syntactische informatie wijst erop dat FFV een verschijnsel is dat dichter op de fonetische oppervlakte plaatsvindt in vergelijking met consonantmutatie. Deze

observatie suggereert dat stemhebbendheid geen rol speelt in de fonologie van het Nivch, of met andere woorden, dat het fonologisch ‘inert’ is. Deze discussies leiden ons tot de conclusie dat het laryngale contrast in het Nivch asymmetrisch is en dat de geaspireerde plosieven en de stemloze fricatieven gespecificeerd zijn voor het laryngale kenmerk [spread glottis]. Deze analyse classificeert het Nivch als een ‘aspiratietaal’.

Hoofdstuk 4 bespreekt consonantmutatie, een verschijnsel dat ook in het verleden veel aandacht heeft getrokken van de fonologen. Consonantmutatie van het Nivch is een verschijnsel waarin binnen een syntactisch bepaald domein plosieven veranderen in fricatieven (spirantisatie) en fricatieven in plosieven (‘hardening’). Na een overzicht van dit verschijnsel presenteren we een aantal problemen die het ons moeilijk maken om het verschijnsel te beschrijven als een fonologisch proces. Eén van deze problemen is het feit dat spirantisatie ook plaatsvindt na een plosief. Dit is in tegenspraak met typologisch bekende patronen van spirantisatie, waarbij in het algemeen plosieven spirantisatie ondergaan na een continuant (klinker, gelijkklank), maar zelden of nooit na een plosief (Kirchner 1998, 2004). Een ander probleem is dat spirantisatie alleen van toepassing is op morfeem-initiële plosieven, maar niet op plosieven in andere posities. Dit is in tegenspraak met spirantisatie in andere talen waarin juist alleen de niet-initiële plosieven spirantisatie ondergaan. De in de literatuur gangbare analyse gaat uit van de verklaring dat spirantisatie een vorm van verzwakking (lenitie) is. Plosieven in niet-initiële posities zijn prosodisch gezien zwak, en dus de primaire doelen van spirantisatie. Daarentegen is een morfeem-initiële positie prosodisch sterk, en dus zijn het de niet-initiële die spirantisatie ondergaan. Spirantisatie in het Nivch is uitzonderlijk omdat juist het omgekeerde het geval is.

Tenslotte moet de fonologische context van ‘hardening’ worden verklaard. ‘Hardening’ vindt plaats na een fricatief of een nasaal. Dit is precies de context waar spirantisatie geblokkeerd wordt. Er bestaat dus een ‘samenzwering’ tussen de twee processen. Beide zorgen ervoor dat de klankopeenvolgingen altijd fricatief-plosief of nasaal-plosief zijn, in plaats van fricatief-fricatief of nasaal-fricatief. Maar wat is de reden dat de laatste opeenvolgingen vervangen moeten worden door de eerste?

Deze eigenschappen van consonantmutatie hebben sommige Nivchologen doen concluderen, dat het primair een syntactische verschijnsel is, vergelijkbaar met consonantmutatie van het Iers. Deze eigenaardigheden hoeven fonologisch niet verklaard te worden als consonantmutatie een syntactische verschijnsel is. Er zijn echter aanwijzingen die erop duiden dat consonantmutatie in het Nivch een fonologisch verschijnsel is. Deze zijn onder andere de gevoeligheid voor pauzes (sectie 4.4.1) en de observatie dat consonantmutatie geen idiosyncratische uitzonderingen heeft (sectie 4.7.1). Wij stellen voor dat hier de consonantmutatie een combinatie is van een lokaal (‘hardening’) en een niet-lokaal proces (spirantisatie). Er

wordt besproken dat spirantisatie een vorm van lenitie is die in de zin van Harris gemotiveerd is op perceptuele basis (Harris en Urua 2001). Een door de perceptie gemotiveerde lenitie vindt plaats binnen een bepaald domein om asymmetrie te creëren in de perceptuele informatie die het klanksignaal bevat. Deze asymmetrie in de informatie accentueert het syntagmatische contrast tussen de onderdelen van het domein. In het Nivch overbrugt dit domein i) specificier en hoofd in NP's en ii) complement en hoofd (werkwoord) in VP's. Spirantisatie creëert asymmetrie tussen de sterke positie van het domein, dat is, de initiële positie van zo'n domein, hetgeen nooit het doel van spirantisatie is (sectie 4.3.4), en alle initiële posities van de rest van de morfemen in het domein. Vanuit deze observatie volgt dat het syntagmatische contrast in het Nivch bestaat tussen het allereerste morfeem van het domein en de rest van de morfemen. De niet-initiële posities binnen een morfeem leveren niets extra's om dit syntagmatische contrast tussen de morfemen te creëren. Dit is ons antwoord op de vraag waarom alleen de morfeem-initiële plosieven spirantisatie ondergaan. Tevens verklaart deze analyse waarom spirantisatie plaats kan vinden na een plosief, in tegenspraak met het typologisch gangbare patroon dat spirantisatie van toepassing is na een continuant, maar niet na een plosief. Perceptueel gemotiveerde lenitie heeft geen bepaald segment dat de spirantisatie van de nevenplosief veroorzaakt. Het is daarom dat wij in het Nivch spirantisatie analyseren als een niet-lokaal proces.

Hetzelfde kan niet gezegd worden van 'hardening', die we verklaren als een lokaal proces, dat veroorzaakt wordt door de aanwezigheid van een bepaald segment in de naburige fonologische omgeving. Er wordt aangetoond dat klankopeenvolgingen van een fricatief en een fricatief om perceptuele redenen niet aannemelijk is (sectie 4.9.1). De verandering van de tweede fricatief in een plosief ('hardening'), en het niet toepassen van spirantisatie in deze context is dus een vorm van dissimilatie. De klankopeenvolgingen van een nasaal en een fricatief worden eveneens vermeden om perceptuele redenen (sectie 4.9.2).

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat in het Nivch consonantmutatie een combinatie is van een lokaal verschijnsel ('hardening', en het niet toepassen van spirantisatie) en een niet-lokaal verschijnsel (spirantisatie).

De verschillende theoretische beschouwingen in dit proefschrift worden geïllustreerd met en getoetst aan een groot aantal voorbeelden die resulteren uit het door ons op Sachalin verrichte veldwerk. Deze worden weergegeven in een drietal eerder gepubliceerde boeken (Shiraishi en Lok 2002, 2003, 2004), waarin de desbetreffende spraakfragmenten niet alleen in de tekst worden geciteerd, maar ook op de bijgevoegde CD's kunnen worden beluisterd. Dit materiaal is tevens van groot belang bij de documentatie van de Nivch-taal en kan worden gebruikt bij een verdere

beschrijving van de taalst situatie en het ontwikkelen van didactische hulpmiddelen voor deze taal.

